

Norbert Peters – svědek postoje katolických biblistů k hypotéze evolučního vzniku člověka na přelomu 19. a 20. století*

Ctírad Václav Pospíšil

Tento článek se řadí do série pilotních studií, v nichž jsou postupně detailně zkoumány publikace německých, anglických, amerických, francouzských, italských a španělských katolických teologů, kteří se v období mezi roky 1870–1910 vyslovovali z různých hledisek otevřeně k otázce evolučního vzniku lidského těla. Cíl tohoto výzkumného projektu tkví jednak v ověření, případně korektuře hodnocení daného procesu v dějinách teologie, s nimiž se setkáváme v současné zahraniční literatuře, jednak ve výrazném rozšíření spektra zkoumaných autorů, aby tak naše vědomí o průběhu celé záležitosti odpovídalo mnohem více realitě, nežli je tomu doposud. V neposlední řadě jde také o to, aby se česká odborná veřejnost s danou problematikou seznamovala na základě fundovaných studií, a nikoli – jak tomu bohužel bylo donedávna – prostřednictvím nepodložených a výrazně aprioristických sumárních výpovědí. Doposud dosažené výsledky navíc jasně dokládají, že ti, kdo by se jakožto zastánci více či méně fundamentalistického způsobu lektury Písma i dnes chtěli odvolávat na teology minulých generací, se při setkání s realitou dočkají pro ně opravdu nemilého rozčarování.

Na jméno autora, jehož příslušnou publikací se nyní budeme společně zabývat, nás přivedl český biblista Josef Miklík¹, jenž sám se k možnosti evolučního vzniku lidského těla staví spíše odmítavě, nicméně zároveň uvádí několik německých a rakouských biblistů, kteří podle něho v posledních letech zaujali k této teorii pozitivní stanovisko.² Mezi nimi

* Předkládaná studie je součástí řešení grantového projektu GA ČR 16-08021S.

1 Srov. J. MIKLÍK, „Člověk ve světle prvních tří kapitol Genese,“ *ČKD* 1930, č. 1–2, s. 1–11; *ČKD* 1930, č. 3–4, s. 145–154. ThDr. Josef Miklík, 1886–1947, redemptorista, absolvent věhlasného Papežského biblického institutu. Za války byl vězněn v Terezíně. Srov. J. HANUŠ, *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století*, CDK: Brno 2005, s. 99. Snadno by mohlo dojít k záměně s rodným i řeholním bratrem Konstantinem Miklíkem.

2 Jedná se o jména: Norbert Peters (1863–1938, příspěvek roku 1907); Franz von Hummelauer SJ (1842–1914, příspěvek 1895, nebo druhé vydání z roku 1908), Johan Gött-

je také Norbert Peters, jehož jméno bychom však v současných publikacích věnovaných problematice reakce katolického světa na hypotézu a později teorii vzniku člověka cestou evoluce hledali jen marně.³

Jako obvykle nejprve poukážeme na nejdůležitější údaje týkající se Petersova života a jeho díla. Následně se pak zaměříme na analýzu jeho spisu z roku 1907.

1. ZÁKLADNÍ ÚDAJE O OSOBĚ A DÍLE NORBERTA PETERSE

Dlužno předeslat, že prosopografie rozhodně není primárním předmětem našeho zájmu, který se jednoznačně zaměřuje k myšlenkovým strukturám příslušných publikačních počinů. Z uvedeného důvodu nyní uváděné informace slouží výlučně jako širší kontext pro následující kritickou analýzu Petersova spisu věnovaného poměru biblistiky k přírodním vědám.

Ze skromných zdrojů, které máme k dispozici,⁴ víme, že se náš autor narodil dne 5. srpna 1863 v německém Allendorfu a zemřel 20. ledna 1938 v Paderbornu. Teologii studoval na univerzitách v Münsteru, Bonnu, Tübingenu a ve Würzburgu. Jeho kněžská formace se odehrávala v se-

berger (1868–1958). Z jiných zdrojů jsem sám vytěžil další dvě jména významných rakouských teologů a přírodovědců, kteří před rokem 1910 přijímali Mivartovu tezi: Erich Wasmann SJ (1859–1932); K. Hasert, k němu viz C. V. Pospíšil, „Konstantin Hasert (1851–1923), průkopník katolické recepce evolučního vzniku lidského těla,” *Studia theologica* 18, č. 4 (2016): 47–61.

³ V knize M. ARTIGAS – TH. GLICK – R. A. MARTÍNEZ, *Negotiating Darwin the Vatican Confronts*, Baltimore: The John Hopkins University Press, 2006, se pojednává o následujících teologech, kteří se přiklonili k určité verzi Mivartovy teze před rokem 1903: Raffaele Caverni (1837–1900); Marie Dalmace Leroy OP (1828–1905); John Augustine Zahm (1851–1921); Geremia Bonomelli (1831–1914, od roku 1871 až do smrti byl biskupem v diecézi Cremona); John Cutbert Hedley (1837–1915, od roku 1881 biskupem v Newportu). Připomíná se pochopitelně také G. J. Mivart. O Norbertu Petersovi zde ale nenajdeme ani zmínku.

Totéž vcelku pochopitelně platí rovněž o rozsáhlé publikaci mapující recepci darwinismu v Evropě, srov. Th. F. GLICK – E. SCHAFER (ed.), *The Literary and Cultural Reception of Charles Darwin in Europe 1–3*, London – New Delhi – New York – Sydney: Bloomsbury Academic, 2008 – 2008 – 2014, protože autoři nevěnovali světu teologie ani jednu stránku.

⁴ Na adrese www.bbkl.de jsme bohužel našli informaci, že příslušné heslo se teprve zpracovává, a proto se musíme spokojit s údaji O. SCHILLINGA, „Peters, Norbert,” in J. HÖFER – K. RAHNER (ed.), *LThK* 8, 2. vydání, Freiburg im Breisgau: Herder, 1963, s. 316.

minářích v Eichstädtu a Paderbornu. Kněžské svěcení přijal v roce 1887. V roce 1892 dosáhl profesury na teologické fakultě v Paderbornu, kde také v letech 1898–1899, 1904–1905 a 1909–1910 zastával funkci děkana.

Věnoval se studiu Starého zákona, o čemž jasně svědčí výbor z jeho bohaté publikační činnosti, kde nacházíme dvě díla z let 1906 a 1907 věnovaná problematice vztahu mezi Biblí a přírodními vědami.⁵ Vrcholem jeho badatelského snažení jsou jeho publikační počiny související s knihou Sírachovec. Z různých zdrojů víme, že text tohoto biblického spisu měl snad editovat v hebrejštině spolu s německým překladem (1902) a následně (1905) také s latinským zněním. Posledně zmíněné publikace se nám však nepodařilo v několika konzultovaných databázích dohledat. V roce 1913 Peters vydal rozsáhlý komentář výše uvedené biblické knihy, který se v roce 2000 dočkal reedice v Cambridgi, což svědčí o kvalitě komentátorova výkonu i o jeho ohlasu v odborném světě. Obecnější hodnocení říká, že Norbert Peters byl těsně spjat s moderním kritickým přístupem ke starozákonnímu textu v rámci katolické teologie. To však zcela evidentně neznamenalo, že by jej oficiální církevní kruhy nějak postihovaly, o čemž svědčí například jeho jmenování dómským kanovníkem v Paderbornu v roce 1921.

⁵ Srov. N. PETERS, *Die sahadisch-koptische Übersetzung des Buches Ecclesiasticus*, Freiburg im Breisgau: Herder, 1898 (69 stran); *Beiträge zur Text- und Literarkritik sowie zur Erklärung der Bücher Samuel*, Freiburg im Breisgau: Herder, 1899; *Die grundsätzliche Stellung der katholischen Kirche zur Bibelforschung*, Paderborn: Schöningh, 1905 (84 stran); *Papst Pius X. und das Bibelstudium: das apostolische Schreiben „Quoniam in re biblica“ vom 27. März 1906 und andere Stücke*, Paderborn: Schöningh, 1906 (82 stran); *Bibel und Naturwissenschaft*, Paderborn: Schöningh, 1906 (66 stran); *Glauben und Wissen: im ersten biblischen Schöpfungsurteil*, Paderborn: Schöningh, 1907; *Kirche und Bibellesen*, Paderborn: Schöningh, 1908 (58 stran); *Die jüdische Gemeinde von Elephantine-Seyne und ihr Tempel: im 5. Jahrhundert vor Christi Geburt*, Freiburg im Breisgau: Herder, 1910 (57 stran); G. ESSER – J. MAUSBACH – N. PETERS – J. POHLE, *Religion, Christentum, Kirche: eine Apologetik für wissenschaftlich gebildete*, Kempten, 1912; *Das Buch Jesus Sirach oder Ecclesiasticus*, Aschendorf: Münster in Westfalen 1913 (469 stran) – reedice: Cambridge University Press, 2000 (304 stran); *Die Religion des Alten Testaments in ihrer Einzigartigkeiten unter Religionen des alten Orients*, München: Kösel, 1913 (173 stran); *Die Weisheitsbücher des Alten Testaments, übersetzt und durch kurze Anmerkungen erläutert nebst einem kritischen Anhang*, Münster: Aschendorf, 1914; *Der Text des Alten Testaments und seine Geschichte*, Aschendorf: Münster 1921; *Die Leidensfrage im Alten Testament*, Aschendorf: Münster 1923; *Das Trostbuch Israels. 7. Band: Isaia*, Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1923 (162 stran); *Das Buch Job*, Münster: Aschendorf, 1928; *Das Buch Psalmen*, Paderborn: Bonifacius, 1930 (384 stran) *Unsere Bibel: die Lebensquellen der Heiligen Schrift*, Paderborn: Bonifacius, 1935; *Die soziale Fürsorge im Alten Testament*, Paderborn: Bonifacius, 1936 (92 stran).

**2. ANALÝZA SPISU: NORBET PETERS, GLAUBEN UND WISSEN
IM ERSTEN BIBLISCHEN SCHÖPFUNGSBERICHT (GEN 1,1–2,3),
PADERBORN: FERDINAND SCHÖNINGH, 1907, XI + 79 STRAN**

Dlužno předeslat, že knihu z roku 1906,⁶ která tematicky pojednává o téže problematice, se nám nepodařilo získat, a proto nemůže být předmětem naší analýzy. Zároveň ale není pravděpodobné, že v období jednoho roku by N. Peters nějak radikálně změnil své názory, a proto předpokládáme, že v publikaci, kterou nemáme k dispozici, bychom našli velmi mnoho podobného jako v té, kterou nyní z hlediska našeho vlastního zájmu podrobíme detailnímu zkoumání.

Nejprve budeme věnovat pozornost tomu, které – nám již z předchozího bádání známé význačné průkopníky přijetí možnosti vzniku lidského těla evolucí – ve svém spisku paderbornský biblista uvádí a které z různých důvodů opomíjí. Následně se zaměříme na základní intenci našeho autora a situační kontext jeho snažení. Ve třetím bodu této druhé části naší studie budeme identifikovat ty pasáže, v nichž se nejzřetelněji projevuje problematika vzniku – stvoření lidského těla cestou evoluce z animálních prapředků a pokusíme se vyhodnotit jejich obsah.

**2.1 Citování a opomenutí či „zamlčení“ průkopníci
hypotetické recepcce Mivartovy teze ze strany katolické teologie
z období 1870–1906**

Zasvěcený badatel, který se zabývá tím, na které autory Peters v roce 1907 odkazuje, spontánně hledá, zda je uveden původce teze, podle níž lidské tělo mohlo vzniknout evolucí, zatímco lidská duše byla stvořena přímým Božím zásahem v určitém okamžiku daného stvořitelско-evolučního procesu, tedy anglický přírodovědec G. J. Mivart.⁷ Peters se

⁶ Srov. PETERS, *Bibel und Naturwissenschaft*.

⁷ V českém prostředí na konci 19. a v počátcích 20. století se vcelku dobře vědělo, že původcem „katolické verze“ teze o vzniku lidského těla cestou evoluce a o přímém a zároveň skokovém oduševnění tohoto těla ze strany Stvořitele byl anglický lékař a přírodovědec St. George Jackson Mivart (30. 11. 1827, Londýn – 1. 4. 1900, Londýn), který v roce 1871 vydal svou vlastní monografii, již oponoval v témže roce vydané Darwinově knize o vzniku člověka cestou evoluce. Srov. G. J. St., MIVART, *On the Genesis of Species*, London: Mac Milland and co., 1871.

o něm ovšem nezmiňuje ani jednou. Již nyní ale můžeme konstatovat, že v dané věci neustále hovoří o problematice způsobu stvoření lidského těla, a proto stejně jako jeho ostatní katoličtí kolegové předpokládá skokové stvoření lidské duše na základě přímého zásahu osobního Stvořitele.

Rovněž není připomenut ani význačný francouzský teolog M.-D. Leroy OP (1828–1905), který Mivartovu tezi dokázal „obrnit“ proti jejímu implicitnímu dualismu mezi tělem a duší tím, že považoval okamžik oduševnění evolucí připraveného těla ještě animálního „podčlověka“ také za vznik skutečně lidského těla, protože podle nauky církve lidská duše představuje substanciální (esenciální) formu vpravdě lidského těla.⁸

V analyzované knize se nesetkáváme ani s dalšími jmény zastánců možnosti evolučního vzniku lidského těla z období 1870–1905, tedy s americkým teologem Johnem Augustinem Zahmem (1851–1921), s newportským biskupem Johnem Cutbertem Hedleym (1837–1915), s italským teologem Raffaelem Cavernim (1837–1900), s cremonským biskupem Geremia Bonomellim (1831–1914).⁹ Důvody tohoto opomenutí či záměrného mlčení mohou být různé. Všichni námi prozatím připomenutí odvážní průkopníci byli v oné době „podezřelí“ kvůli svým problémům se Svatým Officiem, což by bývalo mohlo Petersův záměr v určitém ohledu kompromitovat. Není vyloučeno, že Peters se přednostně zaměřoval na oblast biblistiky, do níž Mivart a další zmínění průkopníci bezprostředně nepatřili. Je také vcelku pravděpodobné, že řadu námi připomenutých autorů paderbornský biblista neznal, neboť byl silně pohroužen do literatury, která se úzce týkala jeho vlastní specializace.

S nejvyšší mírou pravděpodobně ovšem Peters nevěděl nic o význačných španělských zastáncích přijetí možnosti evolučního způsobu

Pokud se jedná o životní osud a dílo G. J. Mivarta, nezbyvá než na tomto místě odkázat na specializovanou literaturu: Srov. např. J. W. GRUBER, *A Consciousness in Conflict: the Life of St. George Jackson Mivart*, New York: Columbia University Press, 1960; M. CLIFTON, *A Victorian Convert Quintet: Studies in the Faith of Five Leading Victorian Converts to Catholicism from the Oxford Movement*, London: Saint Austin Press, 1998; J. W. GRUBER, „Mivart, George Jackson, st.“ in B. L. MARTHALER (ed.), *New Catholic Encyclopedia* 9, Washington: Catholic University of America, 2003, s. 746–747.

⁸ Srov. C. V. POSPÍŠIL, *Zápoleň o naději a lidskou důstojnost: Česká katolická teologie 1850–1950 a výzvy přírodních věd v širším světovém kontextu*, Olomouc: Nakladatelství UP, 2013, s. 126.

⁹ Srov. tamtéž, s. 126.

vzniku – stvoření lidského těla cestou evoluce, tedy konkrétně o Zeferinu Gonzálesovi (1831–1894, od roku 1884 kardinál) a Juanu Gonzálesi de Arintero O.P. (1860–1928).¹⁰ Tito renomovaní teologové totiž nebyli podrobeni vyšetřování ze strany příslušné římské kongregace, a proto jejich stanovisko mohlo být bez problémů uváděno ve prospěch názorů, jimž projevoval – jak uvidíme záhy – Peters vysokou míru otevřenosti.

Naproti tomu ve své knize paderbornský biblista poměrně často odkazuje na díla rakouského jezuita, přírodovědce a teologa Ericha Wasmanna (1859–1931),¹¹ německého a v Anglii mnohá léta působícího biblisty Josepha Knabenbauera (1839–1911)¹² a Josepha Hummelauera SJ (1842–1914).¹³ Není tedy pochyb, že přinejmenším zprostředkovaně musel vědět o Mivartovi, o němž se ve svém článku z roku 1877 výslovně zmiňuje Petersem citovaný Knabenbauer. Pozoruhodné je rovněž to, že Peters odkazuje na německy píšící autory, občas na anglické pisatele, kolegy z jiných jazykových oblastí v jistém ohledu přehlíží.

Českého čtenáře velmi potěší role, kterou v Petersově díle hraje německy psané dílo¹⁴ významného českého biblisty Vincence Zapletala OP,¹⁵ který razil cestu zdravě kritického přístupu k starozákonním textům v rámci katolické biblistiky a teologie. Tím se v jistém ohledu propojuje německá teologická scéna s onou českou, i když Zapletal publikoval v češtině opravdu jen výjimečně.¹⁶

¹⁰ Srov. T. F. GLICK, *Darwin en España*, València: Publicacions de la Universitat de València, 2010, s. 57–64; J. GONSECA RODRÍGUEZ, „Vida de fray Zeferino Gonzáles y Díaz Tuñón,” *Boletín del Real Instituto de Estudios Asturianos* 151 (1998): 57–86; R. ALBA SÁNCHEZ, *La evolución de las especies según Juan González Arintero*, Extrato de la Tesis Doctoral presentada en la Facultad Eclesiástica de Filosofía de la Universidad de Navarra, Pamplona 2006.

¹¹ Srov. PETERS, *Glauben und Wissen*, s. 54, 55, 56, 57, 58, 60.

¹² Srov. J. KNABENBAUER SJ, „Glaube und Deszendenztheorie,” *Stimmen aus Mair-Laach* 13, č. 1 (1877), s. 69–86; č. 2, s. 121–138.

¹³ Podrobnější informace o všech těchto autorech čtenář najde in POSPÍŠIL, *Zápolení o nádeji a lidskou důstojnost*, s. 201. Srov. PETERS, *Glauben und Wissen*, s. 8, 12, 13, 28, 31, 62.

¹⁴ Srov. VINCENT ZAPLETAL OP, *Der Schöpfungsbericht der Genesis (I, 1–2, 3): Mit Berücksichtigung der neuesten Entdeckungen und Forschungen*, Freiburg (Schweiz), 1902, 102 stran + IV, 2. vydání Regensburg 1911. Pokud se jedná o život a dílo tohoto významného biblisty, srov. T. PETRÁČEK, *Výklad Bible v době (anti-)modernistické krize: Život a dílo Vincenta Zapletala OP*, Praha: Krystal OP, 2006.

¹⁵ Srov. PETERS, *Glauben und Wissen*, s. 2, 12, 27, 31, 33, 41, 49, 65, 72.

¹⁶ Srov. František ZAPLETAL, „Prvá hlava Genese v září nejnovějších objevů,” *ČKD* 1898, č. 6, s. 329–340; č. 7, s. 403–416; č. 8, s. 480–491.

2.2 Intence autora a celkový situační kontext vzniku analyzovaného díla

První věc, kterou si pozorný a odborně vybavený čtenář uvědomí, spočívá ve vymezení biblického textu. Norbert Peters se při tomto svém podniku moudře vyhnul třetí kapitole knihy Genesis, aby se nemusel potýkat s velmi nesnadným tématem prvotního hříchu a dědičné viny. Ostatně podobné vymezení bychom našli také v titulu výše připomenuté knížky V. Zapletala. Je také zřejmé, že teologicky vyspělejší text tak zvaného „Kněžského kodexu“¹⁷ je pro takové zpracování poněkud lákavější než starší a podstatně více antropomorfními prvky se vyznačující text zpracovaný tak zvanou jahvistickou tradicí.

Na obálce jsou otištěny klíčové, tedy konkrétně hodnotící pasáže pochvalných i poněkud kritičtější laděných recenzí. Jejich nevšedně velký počet však zároveň vypovídá o nemalém ohlasu tohoto rozsahem nevelkého spisku. Z hlediska jmen, která nás v našem výzkumném projektu obzvláštním způsobem zajímají, se nachází také Johann Göttberger,¹⁸ který se o Petersově knize vyjadřuje velmi pochvalně v *Biblische Zeitschrift* 1907, s. 69. Důležité je tvrzení zmíněného recenzenta, podle něhož Peters nemíní nabídnout nic převratně nového, nýbrž představit zásadní principy, přístupy a hodnocení, jež v oné době zastával značný počet odborníků, a to za účelem uklidnit zjitřené mysli mnoha lidí (s. 68). Můžeme tedy očekávat solidní pohled do názorového spektra dobové katolické biblistiky. Navíc je patrné, že základní Petersova intence není pouze striktně akademická, ale v jistém ohledu také do jisté míry popularizačně apologetická.

¹⁷ Dnes je dobře známo, že klasická teorie čtyř pramenů Pentateuchu již není uspokojivá, nicméně není pochyb o tom, že v prvních kapitolách Genesis máme před sebou dvě jasně rozlišitelné zprávy o stvoření. Jelikož prozatím nemáme všeobecně přijímanou alternativu k dřívějším čtyřem pramenům, v tomto případě si dovoluujeme zachovat klasické označení, byť s vědomím provizornosti takového počínání.

¹⁸ Johann Baptist GOETTESBERGER, *Adam und Eva: Ein biblisches Lehrstück über Werden und Wesen der ersten Menschen*, Münster, 1910. Je evidentní, že Peters právě připomenutý publikační počín nemůže ve své knížce citovat. Goettesberger (jméno se objevuje v této formě i ve formě uvedené nahoře v textu) se narodil 31. 12. 1868 v hornobavorském Schnaitsee a zemřel dne 11. 8. 1958 v Mnichově. Působil jako profesor exegeze ve Freisingu a Mnichově. Propojoval vědecké biblické bádání s kněžskou zbožností, má zásluhy o překonávání neudržitelného tradicionalismu v dobové katolické exegezi. Pokud se jedná o osobní údaje – srov. V. HAMP, „Goettesberger, Johan B.“ in *LThK* 4, s. 1143.

Postupujeme-li jaksi zvenku od titulu a obálky do nitra spisu, pak určitě není bez významu to, že dílo je opatřeno „imprimatur“, které mu udělil biskupský vikář „Schnitz“. Tím je čtenářům dáno na srozuměnou, že obsah knížky není podle mínění udělovatele v rozporu s katolickým učením, a proto je pro věřícího důvěryhodný.

Z hermeneutického hlediska dostáváme zcela zásadní informace v předmluvě (s. III–IX). Dozvídáme se, že na pozvání „des Komitees zur Abhaltung wissenschaftlicher Vorträge“ měl N. Peters dne 5. prosince 1905 v Berlíně přednášku na téma: *Glauben und Wissen in der Erklärung des biblischen Schöpfungsberichts* („Víra a věda ve výkladu biblické zprávy o stvoření“). Text byl pak uveřejněn v měsíčníku *Academia*. Peters podotýká, že v tomto vystoupení navazoval na jinou přednášku, opět předloženou v Berlíně, a to dne 24. listopadu téhož roku na téma: *Die grundsätzliche Stellung der katholische Kirche zur Bibelforschung oder die Grenzen der Bibelkritik nach katholischer Lehre* („Zásady postoje katolické církve k biblickému bádání, aneb hranice biblické kritiky podle katolického učení“). Peters podotýká, že z vlastní zkušenosti dobře ví, jak tyto otázky vzrušují mysl mnoha lidí.¹⁹ K poslednímu konstatování si dovoluji podotknout, že ono zjitření v Německu na přelomu 19. a 20. století svými názory silně rozněcoval Ernst Haeckel, přezdívaný též jako „opičí profesor z Jeny“, který v oněch letech pořádal veřejné přednášky mimo jiné také v Berlíně, kde se s tímto propagátorem monismu, ba monistické „církve“ v jakémisi intelektuálním souboji střetl E. Wasmann.

V předmluvě pak náš autor předkládá sedm tezí, které vyjadřují postoj katolické církve k biblické kritice a zejména k mezím autority Božího slova, a to s přímými odvolávkami na texty dobového magisteria. Jedná se o souhrn přednášky ze dne 24. 11. 1905. Kupříkladu 4. teze jasně říká, že ne všechny jednotlivosti obsažené v biblickém textu jejich pisatel také tvrdí sám ze sebe, neboť mnohé pochází z dobového kontextu a souvisí s literárním druhem.²⁰ Tím se jasně činí přítrž primitivně „fundamentalistické“ lektuře Písma. V následujících třech tezích se pak ony kompetenční meze posvátného textu dále specifikují v souvislosti s moderní biblickou kritikou. Peters si tak velmi dobře připravil pole pro svůj vlastní záměr, totiž vyjasnění poměru mezi biblickou zprávou o stvoření a přínosy moderní přírodovědy.

¹⁹ Srov. PETERS, *Glauben und Wissen*, s. III.

²⁰ Srov. tamtéž, s. V.

2.3 Problematika poměru biblické zprávy o stvoření k moderní vědě, zejména k hypotéze evolučního vzniku člověka

V Peterově knize pak následuje vlastní oddíl věnovaný problematice poměru biblické zprávy o stvoření k moderní přírodovědě. Autor pochopitelně postupuje primárně jako odborník v oblasti biblické exegeze. V úvodu pojednává obecně o „hexaameronu“, o vztahu této první partie Geneze ke Gn 2,4–25 i o literární problematice této partie Starého zákona.²¹

V první části autor nastiňuje základní problém spjatý s Gn 1,2–2,3.²² Ve druhé kapitole pojednává o principech, které aplikuje při řešení v titulu knihy nastolené otázky.²³ Upozorňujeme například na princip, podle něhož je svět jasně v kompetenci lidského bádání, a proto bychom určitě neměli být uzavřeni kulturnímu a vědeckému pokroku.²⁴ Ve třetí pasáži se detailněji věnuje problematice rozlišování božského a lidského prvku v daném biblickém textu.²⁵

My se budeme z vícekrát již uvedených důvodů věnovat podrobněji čtvrté partii analyzovaného spisu,²⁶ kde Peters na základě předchozích výkladů přistupuje přímo k otázce vztahu zprávy o stvoření k moderní přírodovědě. Paderbornský biblista se věnuje vztahu biblické zvěsti o stvoření světa ke Kant-Laplaceově teorii,²⁷ následně k teorii evoluce na rovině fauny a flóry,²⁸ konečně k hypotéze (v roce 1905 šlo opravdu pouze o hypotézu, a ještě nikoli o teorii) evoluční koncepce vzniku člověka²⁹. Právě uvedené rozlišení tří okruhů otázek bychom našli snad v každém díle věnovaném problematice pohledu teologie na přírodní vědy.

²¹ Srov. PETERS, *Glauben und Wissen*, s. 1–5.

²² Srov. tamtéž, s. 6–14.

²³ Srov. tamtéž, s. 15–30.

²⁴ „Die Welt ist der Forschung des Menschen übergeben. Allmähliche Entwicklung ist deshalb das Gesetz alles kulturellen Fortschrittes, auch des Wissenschaftlichen.“ Tamtéž, s. 16 – „Svět je přenechán lidskému bádání. Celkový vývoj je tudíž zákonitostí veškerého kulturního i vědeckého pokroku.“

²⁵ Srov. tamtéž, s. 31–49.

²⁶ Srov. tamtéž, s. 50–62.

²⁷ Srov. tamtéž, s. 52–53.

²⁸ Srov. tamtéž, s. 53–55.

²⁹ Srov. tamtéž, s. 56–62.

Pro úplnost dodáváme, že následuje krátký celkový závěr³⁰ a příloha, ve které autor předkládá text prvních dvou kapitol knihy Geneze a některé své poznámky.

Asi nás nepřekvapí, že s Kant-Laplaceovou teorií nemá Peters jako biblista absolutně žádný problém. Biblický text v žádném ohledu věřícímu nebrání, aby zmíněnou teorii přijímal. Vlastní pole teologie začíná podle paderbornského biblisty tam, kde končí možnosti přírodovědy. Jedná se konkrétně o otázky: Odkud pochází pralátka? Odkud se bere síla, která ji inteligentně uspořádala?³¹ V roce 1905 to byl již dlouhá desetiletí naprosto standardní postoj, který jsme konstatovali v celém průběhu dějin české katolické teologie od roku 1850 bez jediné výjimky.³²

Totéž v jistém ohledu platí také pro „hypotézu“, jak dané mínění v roce 1907 hodnotí sám Peters, evolučního vzniku druhů v oblasti fauny a flóry:

Nás teology zpráva o stvoření nikterak nezavazuje zastávat mínění, že biologické druhy jsou neměnné. Bojovat proti evolučnímu učení tak vášnivě bylo opravdu pošetilé...³³

Jistěže nás toto tvrzení dnes těší, zvláště když si uvědomíme, v jaké době bylo napsáno, nicméně oněch zastánců zmíněné „nerozumnosti“ bychom v letech 1851–1905 i v rámci české katolické teologie našli opravdu jen velmi málo, protože otevřenost faktu evoluce v oblasti fauny a flóry byla v českém³⁴ a velmi pravděpodobně i v německém prostředí v oné době standardní. Koneckonců již J. Knabenbauer v roce 1877 projevoval vůči možnosti proměnlivosti živočišných a rostlinných druhů cestou určitého způsobu evoluce značnou otevřenost.³⁵

Nejvíce prostoru je pochopitelně věnováno problematice evolučního vzniku člověka. Právě na tomto místě pak N. Peters odhaluje polemicou pohnutku svého snažení, když připomíná, že ve dnech 14., 16. a 19. dubna 1905 v Berlíně přednášel hlasatel monismu, ba dokonce zakla-

³⁰ Srov. tamtéž, s. 67–76.

³¹ Srov. tamtéž, s. 52.

³² Srov. POSPÍŠIL, *Zápolení o naději a lidskou důstojnost*, s. 27–61.

³³ „Wir Theologen sind durch den Schöpfungsbericht nicht auf die Konstanz der Arten verpflichtet. Es war eine Torheit, die Entwicklungslehre so leidenschaftlich zu bekämpfen...“ PETERS, *Glauben und Wissen*, s. s. 52.

³⁴ Srov. POSPÍŠIL, *Zápolení o naději a lidskou důstojnost*, s. 62–112.

³⁵ Srov. KNABENBAUER, „Glaube“, s. 72–81.

datel monistické „církve“, E. Haeckel o své koncepci evoluce v oblasti antropologie.³⁶ Haeckel měl tvrdit, že podle učení Bible Bůh stvořil nejen lidskou duši, ale také lidské tělo, což je podle něho zcela nevědecké.

N. Peters vůbec nepochybuje o stvoření lidské duše bezprostředně Bohem, což je pro katolickou teologii dodnes závazné učení. Otázka je podle něj nastolena následovně: Stvořil Bůh lidské tělo naráz, anebo prostřednictvím druhotných příčin cestou evoluce? Daný problém ale nemůže řešit ani teologie, ani filosofie, jelikož se nenachází v jejich kompetenčním poli.³⁷

Náš autor pak připomíná, že podle mínění některých teologů Bůh mohl stvořit tělo podčlověka postupně vývojem a pak do něj naráz vdechnout lidskou duši, čímž i dané tělo konečně učinil skutečně lidským. Víme, že právě tak formuloval své hypotetické řešení M.-D. Le-roy. Další předložené řešení hovoří o tom, že lidské tělo vzniklo obdobně jako lidské embryo vývojem a v určitém okamžiku do něj byla vdechnuta duše, což by byla Mivartova teze, která ovšem byla mnoha teology ve své době kritizována pro implicitní dualismus. Peters ovšem ani jednoho ze zmíněných průkopníků katolické recepce evolučního vzniku – stvoření člověka nepřipomíná.³⁸

Velmi zajímavé je, že náš autor odkazuje na jeden text svatého Augustina,³⁹ v němž tento velký myslitel na svou dobu v jistém ohledu prorocky hovoří o mezích kompetence biblického textu a o možnostech lidského bádání. Peters pak konstatuje, že tento velikán by dnes zřejmě projevoval opatrnou otevřenost možnosti vzniku lidského těla vývojem.

Zda je tento popis z přírodovědeckého a filosofického hlediska přijatelný, ba vůbec možný, to musí posoudit sama přírodověda a filosofie. Podle Wasmanna věda zatím o vzniku člověka s jistotou nemůže tvrdit téměř nic.⁴⁰ Opět se uplatňuje princip jasného rozlišení a respektování odborných kompetencí. Teologie by neměla s evolučním vznikem lidského těla v zásadě problém, není však na ní, aby danou otázku sama řešila. Peters jako odborník na biblické vědy pak poskytuje zcela zásadní konstatování:

³⁶ Srov. PETERS, *Glauben und Wissen*, s. 56.

³⁷ Srov. tamtéž, s. 57. Ve věci vymezení kompetence teologie Peters odkazuje na knihu: G. DENNERT, *Bibel und Wissenschaft*, Stuttgart 1906, s. 5. Daný odkaz dokládá, že v roce 1907 se jednalo o mínění sdílené vícero odborníky.

³⁸ Srov. PETERS, *Glauben und Wissen*, s. 58.

³⁹ Srov. *De Genesi ad litteram* 1,1, c. 18, n. 37 (PL 34,260).

⁴⁰ Srov. PETERS, *Glauben und Wissen*, s. 59.

Tento duchovní princip existence člověka s jeho schopností abstrakce a svobodnou vůlí nebude moci být nikdy vysvětlován jako čirý produkt evoluce z animálních prapředků. Otázka po způsobu vzniku lidského těla je pro biblickou vědu stejně jako pro teologii pouze výrazně podružnou a vedlejší záležitostí.⁴¹

Nenutí nás ale text Geneze k tomu, abychom jasně odmítli tezi ohledně možnosti stvoření lidského těla cestou evoluce? Peters nyní vypovídá, že rozhodně ne, neboť biblický popis stvoření lidského těla je obrazný, poznamenaný mnoha antropomorfismy, a proto jej nelze vnímat jako zamýšlené sdělení ohledně toho, jakým způsobem Stvořitel dal skutečně vzniknout lidskému tělu.⁴² Jádrem výpovědi je ono „že“ Bůh stvořil člověka po duchovní i tělesné stránce, ale rozhodně nikoli ono „jak“ to učí-

⁴¹ „Dieses geistige Prinzip seines Wesens mit seiner Abstraktionsfähigkeit und freiem Willen wird man nimmermehr durch bloße Entwicklung aus einem tierischen Ahne heraus erklären können. Die Frage nach der Art und Weise, wie der Leib des Menschen entstand, ist für die Bibelwissenschaft und wie für Theologie nur eine sehr untergeordnete Nebenfrage.“ Tamtéž, s. 60–61.

⁴² „Gen 2, 7 will sagen: Gott bildete den Leib des Menschen aus dem schon erschaffenen Stoffe, erschuf seine Seele und vereinigte diese zwei Elemente, dadurch entstand das lebendige Wesen, das Mensch heißt.“ („Gn 2,7 chce sdělit: Bůh učinil lidské tělo z již existující látky, stvořil lidskou duši a sjednotil oba elementy, a tak vznikla živá bytost, která se nazývá člověk“). PETERS, *Glauben und Wissen*, s. 62. Z uvedeného důvodu o způsobu stvoření lidského těla Gn 2, 7 neučí závazně zhola nic, evoluční cesta zrodu lidstva po tělesné stránce tudíž není v rozporu se zprávou o stvoření člověka v Bibli. Velmi zajímavé je, že Peters pak odkazuje na následující autory: F. DE HUMMELAUER S. J., *Commentarius in Genesim*, Paris, 1895, s. 129; F. E. GIGOT, *Special Introduction in the Study of Old Testament*, New York – Cincinnati, 1901, s. 164; A. MEHENBERG (kanonikus), *Flugblätter über Grundsätzlicher Fragen*, Luzern, 1905, s. 4. Zdá se, že tyto autoři alespoň v jistých obrysech sdíleli stejné přesvědčení jako Peters.

Konkrétně Gigot na uvedené straně 164 výslovně říká, že teze o přímém stvoření lidského těla Bohem není podle mínění řady teologů „de fide“, ale pouze „fidei proxima“. Dále s odkazem na Mivarta a Leroye Gigot podotýká, že jejich mínění nelze vnímat jako vyložené v rozporu s biblickým textem Gn 2,7, nicméně podle něj zůstává otázkou, jak smířit jejich recepci evolučního způsobu vzniku lidského těla s tradiční patristickou a středověkou exegezí.

Zároveň bych si dovilil připomenout, že J. Knabenbauer v roce 1877 sice připouštěl Mivartovu tezi nesměle na filosofické rovině, nicméně jeho výklad Gn 2,7 zněl tak, že text Písma podle něj hovoří o přímém stvoření lidského těla z prachu země (srov. KNABENBAUER, „Glaube“, s. 125), přičemž ale podotýkal, že v Německu v oné době někteří lidé interpretovali uvedený verš v zásadě tak, jako nyní Peters a zřejmě také další autoři, na něž se Peters v roce 1907 odvolával. Jsme tedy svědky výrazného interpretačního posunu v rámci obce katolických biblistů od výkladu reprezentovaného Knabenbauerem k tomu, který je otevřený možnosti vzniku – stvoření lidského těla cestou evoluce.

nil.⁴³ Jedná se odpověď, pod níž by se dnešní biblista a teolog bez jakéhokoli uzardění podepsal a navíc by přitom pociťoval souznění s kolegou, který tímto způsobem osvěceně vypovídal téměř před sto deseti lety.

ZÁVĚR

V případě Petersova díla stojíme před metodologicky velmi ukázným výkonem. Autor jasně respektuje kompetenční pole přírodovědy, zejména paleoantropologie, a proto se necítí povolán k tomu, aby řešil problémy, které leží mimo obor jeho vědecké specializace. Jakožto biblista naprosto věcně konstatuje, že biblická zpráva o vzniku lidského těla nás nezavazuje zastávat bezprostřední způsob stvoření lidského těla, neboť jde o vykreslení pouze obrazné a silně antropomorfní. Jestliže takováto kniha dostala v roce 1907, respektive o rok dříve církevní schválení, pak to vypovídá mnohé o tom, jak se k dané problematice stavěl přinejmenším německý episkopát na počátku 20. století. Souhrnně lze říci, že N. Peters razil ve své době postoj, který je téměř totožný s tím, jaký zastávají katoličtí teologové a biblisté dnes. Jediný výraznější rozdíl tkví v tom, že za oněch bezmála sto deset let učinila paleoantropologie obrovský pokrok a její údaje svědčí velmi zřetelně ve prospěch evolučního vzniku lidstva, takže v naší současnosti už není na místě vyslovovat se k dané záležitosti jako k pouhé „hypotéze“.

Uvedené zjištění navíc v jistém ohledu potvrzuje závěr, k němuž jsem došel ve své monografii věnované reakcím české katolické teologie na výzvy přírodních věd v období 1850–1950, kde jsem s velkou mírou uspokojení na základě zkoumaných textů mohl konstatovat, že v oblasti poměru teologie a biblistiky k přírodním vědám i k evolučnímu vzniku člověka neexistovalo ze strany oficiální církve výrazné a jasné omezení. To však nemuselo platit na osobní rovině a v případě místních představených! Pokud nějaké omezení bylo, pak především v tom smyslu, že teolog by neměl překračovat meze své kompetence a vyslovovat se tak,

⁴³ Srov. tamtéž, s. 61. Cituje se Augustin: „Je zcela zbytečné klást si otázku, z čeho přesně Bůh učinil lidské tělo,“ *De Gen. c. Manich.*, 1, II, c. 7 (PL 34,200). Není vyloučeno, že právě toto místo měl na mysli K. Hasert, když odkazoval na Augustina a jeho otevřenost možnosti evolučního způsobu vzniku lidského těla, aniž by však uvedl místo, které měl na mysli. Srov. K. HASERT, *Der Mensch, woher er kommt, wohin er geht*, 2. ed., Graz – Leipzig: Ulrich Mosers Buchhandlung, 1907, s. 69.

že z přírodovědeckého hlediska je evoluční vznik člověka bezpečně zjištěnou záležitostí, což minimálně do roku 1920 platilo zcela oprávněně.⁴⁴

To, co jsme zjistili analýzou spisu z roku 1907, navíc předběžně svědčí o rozšíření počtu zastánců otevřeného postoje k možnosti evolučního vzniku – stvoření člověka v oblasti katolické biblistiky přinejmenším v Německu dané doby. Potvrzuje se tak správnost naší předběžné rozvahy, když jsme hledání katolických autorů, kteří nějakým způsobem projevovali souhlas s možností sladit exegezi a teologii s evoluční koncepcí vzniku lidského těla vymezili léty 1870 a 1910, protože po roce 1910 se tento názor dostává především v německy mluvících zemích stále zřetelněji do popředí, a to v souvislosti s kvalitou a kvantitou údajů dobové paleoantropologie.

Norbert Peters – a Witness to the Attitude of Catholic Bishops to the Evolutionary Origin of the Human Body in the Late Nineteenth and Early Twentieth Century

Keywords: Evolution; the Origin of Man; Darwinism; Theology of Creation; History of Theology; Exegesis; the Old Testament; the Book of Genesis

Abstract: The study is part of a research project focused on Catholic theologians and scholars who either accepted the evolutionary origin of the human body in accordance with Mivart's thesis or denied it in years 1871–1910. The author presents the Paderborn exegete Norbert Peters (1863–1938) and a critical analysis of his book *Glauben und Wissen im ersten biblischen Schöpfungsbericht (Gen 1:1–2:3)*, Paderborn: Verlag von Ferdinand Schöningh, 1907. The above-mentioned author reacts to both the academic and popular writing of E. Haeckel. He argues as a biblical scholar that the description of the creation of man, as it is found in the first chapters of Genesis, is not an obstacle to openness to an evolutionary origin – the creation of the human body. Being a specialist in the Bible, however, he does not dare state whether this hypothesis is actually viable. The issue of the means of creation of the human body is, in his view, only a marginal question in theology. A methodologically highly disciplined approach can be observed, however, which is in many respects similar to the approach of contemporary Catholic theologians.

Prof. Ctirad Václav Pospíšil, Th.D.
Katedra systematické teologie
CMTF UP
Univerzitní 22
771 11 Olomouc
cpospisil@volny.cz

⁴⁴ Srov. POSPÍŠIL, *Zápolení o naději a lidskou důstojnost*, s. 210–225.